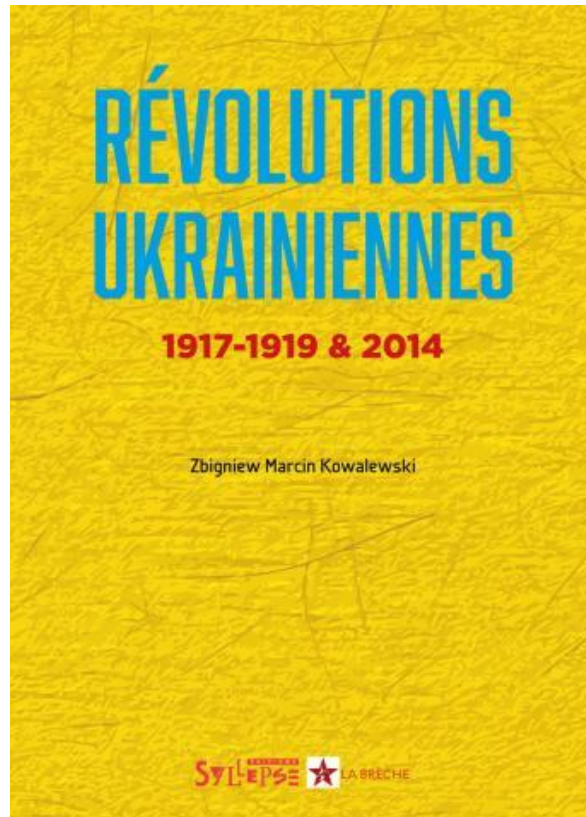

Zbigniew Marcin Kowalewski

Ukraina och den ryska imperialismen

2025

Följande är utdrag ur Zbigniew M Kowalewskis bok *Révolution ukrainiennes, 1917-1919 & 2014* [Ukrainska revolutioner ...], som publicerades av franska förlaget Éditions Syllepse i september 2025. Boken är resultatet av flera decenniers arbete om de ryska och ukrainska revolutionerna i början av 1900-talet, men även om omvälvningen 2014.

Det som återges här är bokens introduktion, samt ett längre utdrag ur bokens andra kapitel, som handlar om den ryska imperialismens historia. Texterna är hämtade från *Europe Solidaire Sans Frontières*, 11 och 30 september 2025 och *Links International Journal of Socialist Renewal*, 13 januari 2026.

Zbigniew Marcin Kowalewski är en polsk marxistisk historiker, f d ledare för *Solidarność* i Lodz och tidigare redaktör för *Inprekor*, en tidskrift som gavs ut underjordiskt av Fjärde internationalen i Polen mellan 1981 och 1990. Han har skrivit åtskilligt om Ukrainas historia och den nationella frågan.¹

Översättning; Björn Erik Rosin

¹ Om Ukrainas självständighet och rysk imperialism, se Zbigniew Kowalewski, [Russia's Imperial Identity: From Tsars to Putin](#) (Europe Solidaire Sans Frontières, november 2014), samt [How Ukraine won its independence, in Soviet Times, and the lessons for today](#), Europe Solidaire Sans Frontiers (mars 2022). Se även lästipsen allra sist.

Introduktion

Jag påbörjade mitt arbete i början av 1980-talet, under min politiska exil i Frankrike. Jag fick då tillgång till källor, dokumentation och arbeten som av politiska skäl inte var tillgängliga i mitt hemland Polen. Jag arbetade framför allt på *Bibliothèque internationale contemporaine* [Moderna internationella biblioteket] och på *Bibliothèque Symon Petliura* i Paris. Jag fick också tillfälle att besöka *l'Institut canadien d'études ukrainiennes* (CIUS) [Kanadensiska institutet för Ukraina-studier] i Edmonton på prärien i delstaten Alberta. Bohdan Kravchenko, som då var biträdande chef där, var en mycket värdefull guide i början av mitt arbete.

I mitten av 1980-talet, mitt under Gorbatjovs reformer i Sovjetunionen, fick Yves Lacoste, en geograf som väckt nytt liv i geopolitik som vetenskaplig disciplin, idén att ägna ett helt nummer, dessutom ett dubbelnummer, av sin specialinriktade tidskrift *Hérodote* åt de icke ryska folken i Sovjetunionen, ett dittills helt okänt ämne i Väst. Hans avsikt var att påvisa en dold och dunkel aspekt av sovjetisk verklighet. Det rörde sig om den rådande situationen för de förtryckta icke ryska folken och deras historia. Lacoste bad mig skriva en artikel om den nationella frågan i Ukraina. Det blev den längsta artikeln i specialnumret. Detta nummer av tidskriften väckte så stort intresse att man för första gången sedan den börjat utkomma fick trycka flera nya upplagor. I min artikel skrev jag – och förklarade historiskt varför – att Ukraina snart skulle vara självständigt.² Det var med viss förvåning som jag insåg att min bedömning tagit de franska läsarna fullständigt på sängen – inte bara för att ingen hittills trott att Sovjetunionen skulle falla ihop och upplösas, utan snarare för att man inte hade några som helst kunskaper om Ukraina. Ändå var ju Ukraina ett stort land och dess folk tillhörde en av de mest betydelsefulla nationerna i Europa.

Perspektivet av uppkomsten av en ny stat, med stort territorium och många invånare, på Europas politiska karta var något helt oväntat. Det verkade närmast uteslutet att det som hänt i farstun till det ryska imperiet, efter Oktoberrevolutionen och det österrikiska imperiets sönderfall efter första världskriget, skulle kunna inträffa en gång till i Europa.

Frågan om rysk imperialism står i centrum för denna bok, lika mycket som den nationella frågan i Ukraina. De bägge frågorna är fortfarande oupplösligt förenade. I slutet av 1700-talet hade det tsaristiska Ryssland visat sin imperialistiska prägel och lagt beslag på större delen av Ukraina. Denna imperialism tvingades på reträtt av den proletära revolutionen i Ryssland och den nationella revolutionen i Ukraina 1917, men kom att bestå så till vida att Ukraina inte uppnådde något oberoende vare sig under Centrala Radan eller under sovjetregimen. Däremot skulle den blomma upp för fullt, nu som militärt-byråkratisk imperialism, sedan Stalins regim krossat Ukrainas folk genom folkmordet under *Holodomor* och gjort slut på alla landvinnningar från den nationella revolutionen i Ukraina och den post-revolutionära ukrainiseringen i Sovjetunionen.

Ett felaktigt synsätt har blivit utbrett bland nästan alla marxister. Det går ut på att imperialismen skulle ha uppstått i ett visst stadium av kapitalismens utveckling under den sista uppdelningen av världen. De mest utvecklade nationerna och de mäktigaste globalt skulle först ha blivit imperialistiska och därefter hamnat i en kamp om en nyuppdelning av jordklotet. Det är det synsättet som debatten snurrat kring – och gör det än idag – om huruvida Putins Ryssland är imperialistiskt och där man utgår från kriterier som ett land måste uppfylla för att kunna betraktas som sådant. Eftersom titeln på en berömd ”populärframställning”, upphöjd till rang av grundläggande teoretiskt verk i marxistiskt tänkande, anger att imperialismen är

² Kowalewski, Z. M., ”L’Ukraine : réveil d’un peuple, reprise d’une mémoire”, *Hérodote*, n° 54-55, 1989, s. 100-138.

”kapitalismens högsta stadium” går det bara att, eventuellt, diskutera den ryska imperialismen i förhållande till det kapitalistiska Ryssland, trots att Lenin själv i denna ”populärframställning” betonar att ”imperialism existerade också före kapitalismens senaste stadium, ja till och med före kapitalismen”.³

Företrädarna för en sådan syn på imperialismen bortser därmed från den förkapitalistiska ryska imperialismen, som Lenin betecknade som ”militärt-feodal” och som med tiden, med hans egna ord, sammanflätades med ”dagens kapitalistiska imperialism”. På samma sätt som den ryska icke kapitalistiska, stalinistiska och post-stalinistiska imperialism, som Jean van Heijenoort 1946 betecknade som byråkratisk, och som kanske bättre kan betecknas som militärt-byråkratisk.⁴

Enligt detta (förment ”leninistiska”) synsätt uppstår varje imperialistisk makt separat på sin egen kapitalistiska utvecklingsbas och sedan, en dag, drabbar dessa imperialistiska makter samman och utlöser en kamp om en nyuppdelning av världen. Med andra ord, existerade de före denna kamp, oberoende av den, och kampen påbörjas först i ett senare skede. Det är givetvis fel. Kampen för en nyuppdelning av världen – ny, eftersom ”världen redan visat sig vara uppdelad” innan uppkomsten av den specifikt kapitalistiska imperialismen, ”så att det i framtiden blott kan bli fråga om nyuppdelningar, dvs övergång från en ’innehavare’ till en annan, men inte om ett herrelöst lands övergång till en ’herre’”⁵ – och existensen av imperialistiska makter är en och samma sak. Varje stor (och till och med medelstor) makt som deltar i kampen för en ny imperialistisk uppdelning är därmed en imperialistisk makt (eller i varje fall sub-imperialistisk) oavsett dess kapitalistiska utvecklingsnivå. Det gäller för övrigt även för-kapitalistiska, semi-kapitalistiska eller (påstått) post-kapitalistiska regimer (som föregick återinförandet av kapitalismen på de ställen där denna hade störtats), men som samtliga baserats på en form av tvångsarbete.

Med andra ord är kampen för en nyuppdelning av världen mellan imperialistiska makter det främsta målet för dessa länder: det är avgörande för dem. Det handlar om en tes som liknar det som Louis Althusser en gång formulerade, att klasskampen är grunden för samhällsklasserna, för uppdelningen av samhället i klasser som står mot varandra; och det som skapar klasser (och därmed klasser med antagonistiska intressen) är klasskampen och därför måste klasskampen sättas främst och dess företrädare över klasserna medges. Althusser insåg också mycket omdömesgillt (redan 1976 i *Les vaches noires*⁶ något som då ännu bara var avsett för skrivbordslådan) att även ”delningen av Tyskland 1945 var en uppdelning av världen”. Men då drog han en slutsats som fortfarande var för besvärande för honom, precis som för de allra flesta marxister, att Sovjetunionen därmed, genom att delta i den uppdelningen och bedriva en gigantisk plundring av industrin i den militära zon som man ockuperade, också blev en av efterkrigstidens stora imperialistiska makter. I själva verket hade detta skett redan 1939 när man tillsammans med Tyskland delade på Polen och de baltiska staterna – och därigenom startade det världskrig som handlade om en nyuppdelning av världen.

Sovjetunionens sammanbrott innebär en omfattande reträtt för den ryska imperialismen samt att Ukraina och tretton andra icke ryska republiker avskildes och blev självständiga. Men efter att ha vunnit kriget i Tjetjenien och Georgien hämtade den ny kraft, nu som militärt-oligarkisk imperialism. Under den tid då Kutjma (1994-2005) och Janukovitj (2010-2014) var presidenter i Ukraina kunde Kreml fortfarande hoppas på att återerövra Ukraina på annat sätt

³ Lenin, [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#), s 42. Lenin påpekar t ex att Romarriket ”praktiserade imperialism”.

⁴ Martin Fahlgren, [Ryssland, Lenin och imperialismen](#).

⁵ *Imperialismen* a.a., s 38.

⁶ Althusser, L., *Les vaches noires. Interview imaginaire* (le malaise du 12e congrès), Paris, PUF, 2016, s 375.

än genom en ny militär operation – men mellan det första och det andra av de ovannämnda krigen inträffade den ”orangea revolutionen” och Jusjtjenkos tid som president (2005-2010), vilket medförde att den sortens kalkyler fick omprövas.⁷

Majdan-revolutionen skulle helt förändra läget. Det brukar sägas att det var den ukrainske författaren, poeten och litteraturkritikern Mykola Chvylyjovy, bolsjevikisk aktivist och i själva verket en kommunistisk självständighetsanhängare, som först formulerade parollen: ”Så långt från Moskva som möjligt! Till Europa!” Han blev berömd tack vare den parollen och gick till historien som parollens upphovsman, även om han egentligen inte var det.⁸ I början av 2014 verkade det som om Chvylyjovy tog revansch hinsides graven – genom den legendariska paroll han tillskrevs, som mullrade på Majdan och fick Moskva att darra. Ukraina säkrade då den nationella självständighet som man redan uppnått – deltagarna i revolutionen ville nu bara för gott stadfästa den. Det är bakgrunden till den första ryska invasionen, då än så länge begränsad och kamouflerad, det är bakgrunden till erövringen av Krim och Donbas, men också att återerövringen redan då hade påbörjats.

Denna bok ägnas rysk imperialism och Ukraina. Den granskar på djupet de båda avgörande faserna i den ukrainska revolutionen från 1917 och de följande åren, som utmynnade i att bolsjevikmakten i Ukraina föll, och fram till värdighetens revolution och oligarkernas kontra-revolution i Donbas 2014. Flera texter som ingår i boken skrevs redan 2014-2015 samt 2022-2023 och publicerades först i Polen för att sedan översättas till en rad andra språk – franska, engelska, spanska, portugisiska, italienska, ukrainska, ryska, grekiska,, makedonska. De båda kapitlen om bolsjevikerna och den ukrainska revolutionen 1917 och 1919 publiceras för första gången. För den franska utgåvan har jag korrigerat, utvecklat och kompletterat vissa avsnitt. Speciellt för denna utgåva har jag också tillfogat ett kapitel om Lenins syn på den nationella frågan i Ryssland under tsarismen och Sovjetepoken. Det skiljer sig radikalt från den sedvanliga marxistiska framställningen av den frågan.

Till sist har jag på initiativ av Pablo Stefanoni, redaktör för den argentinska tidskriften *Nueva Sociedad*, lagt till en artikel jag skrev i augusti 2022. Han bad mig skriva den efter att ha tagit del av mina heta meningsutbyten, på spanska, om kriget i Ukraina med en rad latinamerikanska, spanska och portugisiska vänsteraktivister. I den polemiken hänvisade jag emellanåt till mina egna erfarenheter av såväl Polen, Latinamerika som Västeuropa med koppling till rysk imperialism. Stefanoni ville att hans läsekrets skulle få ta del av den. Och Stefan Zgliczyński, min vän och förläggare i Polen, insisterade på att jag skulle ta med den som en efterskrift till boken.

Jag uppskattar att Stefan vill publicera mina arbeten i bokform i Polen. Han övertygade mig och såg till att det också blev av. Jag vill också framföra mitt tack till mina vänner filosoferna Katarzyna Bielinska och Michal Sierminski för deras insatser i redigeringen av detta verk och för deras stora engagemang under arbetets gång. De olika frågor som behandlas har under årens lopp diskuterats med de tre vännerna. Boken står mer i skuld till dem än vad de själva inser. Det är de som befäst min övertygelse att historieskrivningen idag, marxistisk som

⁷ För debatten om dagens ryska imperialism, se Michael Pröbsting, [Rysk imperialism och dess monopol](#) och [”Imperie-ism” vs en marxistisk analys av imperialismen](#)

⁸ Frågan om det ovannämnda slagordet och mer generellt ”Chvylyjovy-frågan” behandlas bland annat av A. Nowacki, ”Myśli pod prąd”, *Twórczość Mykoły Chwyłowego w kontekście ukraińskiej dyskusji literackiej lat 1925-1928* [”Tankar mot strömmen”, Mykola Chvylyjovys verk i kontexten av den ukrainska litterära diskussionen 1925-1928], Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2013 och Krupa P., ”Na Zachód” i ”z dala od Moskwy”? Publicystyka Mykoły Chwyłowego lat 1925-1926. Historia – ideer – konteksty [”Mot väster” och ”långt från Moskva”? Mykola Chvylyjovys skrifter från åren 1925-1926. Historia – idéer – sammanhang], Krakow, Universitas, 2018

annan, om Oktoberrevolutionen, om partiet och bolsjevikmakten, måste revideras grundligt och oförväget.

Trettio år efter den enorma ”revolution”, ibland kallad ”arkivrevolutionen”, då arkiven från Sovjettiden i stor utsträckning öppnades i Ukraina och, mer begränsat men av historisk betydelse även det, i Ryssland, är det bara att inse att den verkliga historien skiljer sig en hel del från vad vi trott under sjuttio år. Under mina mångåriga studier av de revolutionära rörelserna i olika länder och under olika epoker har jag konstaterat att tvärtemot vad man skulle kunna tro är upptäckten av sanningar som kan vara obehagliga för medlemmarna av de rörelserna i själva verket något som tjänar saken.

Jan Malewski, en gammal vän alltid redo att ge sig i kast med att översätta mina texter till franska har gjort det även denna gång, tillsammans med en annan vän som jag känt lika länge, Stefan Bekier. Slutligen har min schweiziske vän Jean Batou omsorgsfullt redigerat hela boken. Jag är mycket tacksam för deras insatser.

Rysk imperialism: en historisk bakgrund

I dag kämpar den ukrainska nationen i ett på global nivå avgörande krig för att slå vakt om den självständighet man uppnådde för bara 30 år sedan efter sekler av stark rysk dominans och russifiering. Den syftade till att göra Ukraina till en del av den ryska nationella ”treenighet” (Ryssland, Ukraina, Belarus) som uppfanns under tsarepoken och som nu även Vladimir Putin åberopar sig på. Den härskande klassen i Ryssland kämpar därmed för att återskapa en rysk imperialism i klar utförsbacke och som, om man mister Ukraina, riskerar att elimineras från historiens scen.

Vid en mottagning 1937 i samband med tjugoförsta dagen av Oktoberrevolutionen utbringade Josef Stalin en skål för ”krossandet av alla fiender – dem och deras familjer, till sista led!” Georgi Dimitrov⁹ var ögonvittne och i sin dagbok noterade han att Stalin vid samma tillfälle också tillfogat att tsarerna ”åstadkommit en stor sak: de byggde upp ett jätterike ända till Kamtjatka”¹⁰ och ”vi, bolsjeviker, har konsoliderat detta som en enad och odelbar stat”. Följaktligen är ”var och en som försöker förstöra den socialistiska statens enhet, som eftersträvar att avskilja enskilda delar och nationaliteter från denna enhet, en svuren fiende till staten och Sovjetunionens folk. Och vi kommer att förinta varenda av dessa fiender, även om det skulle råka vara en gammelbolsjevik; vi kommer att förinta hela hans släkt, hans familj. Vi kommer utan misskund att förinta var och en som genom sina handlingar och i sina tankar – ja också i tankar – hotar den socialistiska statens enhet. Vi kommer att fullständigt förinta alla sådana fiender, dem själva och deras ätt!”¹¹

I alla tider har rysk imperialism baserats på idén om att ”ena rysk mark” och att skapa ”ett enat och odelbart Ryssland”. Under olika historiska faser, från Rysslands tsarvälde (1547-1721) har den imperialismen alltid varit – och förblir så – lika speciell som den ryska samhällsformationen som sådan. När Vladimir Lenin utformade sin teori om ”den moderna kapitalistiska imperialismen” framhöll han dess relativa svaghet och ”den militärt-feodala imperialismen” starkare. Att beteckna den senare som feodal vore onödigt förenklat. Från mitten av 1500-talet, under Ivan den förskräcklige¹², förenade den ryska samhällsformationen

⁹ Georgi Dimitrov (1882-1949) var en bulgarisk kommunistledare som ledde Kommunistiska internationalen mellan 1934 och 1943. Berömd för sitt trotsiga agerande vid rättegången om riksdagshusbranden i Berlin 1933.

¹⁰ Halvön Kamtjatka ligger i ryska Fjärran Östern och sträcker sig ut i Stilla havet. Erövringen av den i slutet av 1600-talet innebar slutpunkten på Rysslands expansion genom Sibirien.

¹¹ [*The Diary of Georgi Dimitrov*, s 65 (7 november 1937)]

¹² Ivan IV (1530-1584), känd som Ivan den förskräcklige, var Rysslands förste tsar. Hans styre präglades av

i huvudsak två olika former av för-kapitalistisk utsugning. Den första, feodal, vilade på att jordägarna utvann merarbete av bönderna i form av livränta. Den andra, baserad på beskattning, hade sannolikt Ottomanska riket som förebild och beskattade bönderna till förmån för statsbyråkratin. Det var den senare formen av utsugning som dominerade.

Den stalinistiska dogmen om mänsklighetens linjära utveckling, i fem stadier, var rådande i Sovjetunionen. Där fanns inte plats för någon utsugning baserad på beskattning, särskilt som det (på ytan men inte helt obefogat) gick att koppla den till den stalinistiska byråkratins välde. En del sovjetiska historiker har skickligt kringgått detta, utan att öppet bryta med detta schema, genom att tala om ”stats-feodalism” eller ”orientalisk” och skild från ”privat”, ”västlig”, feodalism. Sedan mitten av 1600-talet, och nästan ända fram till livegenskapens avskaffande 1861, urartade livegenskapen till slaveri inklusive människohandel – den tredje formen av utsugning och den mest förfärliga för bönderna.

Minimal merprodukt

Ingen av dessa former av utsugning representerade något produktionssätt (tvärtemot ett vanligt framställningssätt bland påstådda marxister) på grund av att de inte förmådde underställa sig produktivkrafterna vare sig formellt (utan att omorganisera produktionsprocessen) eller reellt (genom att omorganisera produktionsprocessen). Den kunde därmed inte i någon varaktig systemisk betydelse trygga någon varaktig utveckling av dem.

Det var emellertid på basis av dessa former för utsugning som den ryska statens särdrag etablerades. Mellan 1565 och 1572 igångsatte Ivan den förskräcklige den allra första Stora terrorn i Ryssland, *opritjnina*¹³, för att sedan själv drunkna i den. Som Ruslan Skrynnikov, en av de främsta specialisterna på tsarväldet, konstaterat ”inkluderade delar av den tillämpningen embryon till all senare utveckling av adelns och byråkratins absoluta monarki”. Egentligen bar den fröet till all rysk despoti, ända till 1900- och 2000-talet.

En annan nutida historiker, Leonid Milov, har formulerat mycket intressanta teser om särdragen i ”Rysslands historia som samhälle med ytterst minimal merprodukt”. Med hänvisning till jordbruksproduktionens naturliga och klimatmässiga villkor har han visat att centrala Ryssland, på grund av klimatet, var beroende av en mycket kort jordbrukssäsongs – från början av maj till slutet av september (i Västeuropa sträckte den sig i allmänhet från början av mars till slutet av november – och dominansen av jordar med låg halt av humus.

De båda faktorerna medförde ”låg fruktbarhet och, därför, en låg volym av hela merprodukten i samhället, fram till någon form av mekanisering”, vilket ”gjorde att denna region i sekler kom att präglas av de rätt primitiva existensvillkoren i ett jordbrukssamhälle”. Följaktligen tvingades man ”för att uppnå ett minimalt resultat koncentrera arbetet så långt möjligt under en relativt kort tidsperiod. Böndernas individuella jordlotter var inte tillräckliga för att uppnå den nödvändiga insatsen under jordbrukssäsongen, som ju var objektivt förutbestämd” vilket ledde till att svagheten ”under den ryska statens nästan tusenåriga historia kompensades av den mycket betydande roll som spelades av bondegemenskapen”.

Motsatsernas enhet

Det gick bara att pressa ut merarbete av bönderna – i stor utsträckning eller rent av helt och hållet – på bekostnad av det arbete som krävdes för den egna reproduktionen, dvs genom absolut utsugning (och inte genom relativ utsugning grundad på ökad produktivitet). Och det

centralisering av makten, territoriell expansion och brutal repression, bland annat bildades den hemliga polisen *Opritsjnina*.

¹³ *Opritsjnina* (1565-1572) var en statlig politik införd av Ivan den förskräcklige och bestod av ett separat territorium och personligt garde under tsarens direkta befäl. Opritsjniki terroriserade adeln (bojareerna) och alla misstänkta för att opponera sig. Då etablerades mönster av statlig terror som återkommit i Rysslands historia.

gick inte på annat vis än att påtvinga dem den hårdaste livegenskap och en stark gemensam organisering av arbetet blev oundgänglig. Behovet av att ”optimera den totala merproduktens storlek” – att öka den till gagn för statsapparaten och den härskande klassen – var akut, men ”i vägen för denna optimering, dvs det objektiva kravet på att intensifiera utsugningen av bönderna, stod just denna bondegemenskap, ett fäste för lokal sammanhållning och redskap för böndernas motstånd”.

Ur detta uppstod ”ett slags motsatsernas enhet: det som uppvägde gemenskapens oundvikliga existens var den mest brutala och hårda varianten av personligt beroende hos varje medlem av denna organism”. Det omöjliga i att bemästra denna motsättning utan en betydande utveckling av produktivkrafterna, vilket var omöjligt på grund av de för-kapitalistiska förhållandena, fick en viktig konsekvens för staten. Dess uppgift blev nu att ”skapa en enhetlig och stark härskande klass i stånd att utplåna eller neutralisera bondegemenskapens försvarsmekanismer i den dagliga utsugningen av bönderna”. Milov sammanfattar den processen på följande vis:

Gemenskapen var oundviklig utifrån dess produktiva och sociala funktioner men detta gav upphov till oerhört stränga och brutala mekanismer för att kunna utvinna en optimal merprodukt. I sin tur gav det upphov till livegenskapen som förmådde neutralisera gemenskapen som stödjepunkt för böndernas motstånd. Detta välde av livegenskap var i sin tur bara möjligt genom uppkomsten av den mest despotiska formen av statsmakt – det ryska självhärskardömet.

Det var detta självhärskardöme som lyckades svetsa samman en härskande klass.

Var börjar periferin?

”Jordbruksproduktionens extremt extensiva form och det omöjliga i att intensifiera den inre emellertid samtidigt att den ryska statens historiska domän inte klarade av någon ökad befolkningstäthet. Därav statens ständiga behov att under sekler röra sig mot nya territorier i jakten på mer gynnsam jordbruksmark, bättre klimatförhållanden för jordbruket, osv.”

Dessutom gick ”den processen parallellt med en förstärkning av en absolutistisk stat i stånd att kontrollera och försvara omfattande områden” och dessutom med upprättandet av en stor armé, även om ”den ytterst begränsade storleken på den samlade merprodukten objektivt ledde till mycket ogynnsamma förhållanden för upprättande av den sk överbyggnaden på basstrukturen”.

Denna koloniala expansion, militär och statlig, i syd, sydost och österut omfattade så småningom alltmer vidsträckta, perifera, ”främmande” territorier och alltmer avlägsna grannländer, offer för erövringen. Expansionen gick parallellt med flera hundra års kamp av tsarväldet, därefter av det ryska imperiet (1721-1917), om tillgången till isfria hamnar i väster och öster. En legitim fråga, men svår att ge något korrekt svar på, blir därmed: ”När började den ryska koloniseringen – med ockupationen av Kazan, en etniskt främmande stad, eller av Novgorod, etniskt närliggande?” Republiken Novgorod föll i Moskvaarméns händer 1478¹⁴ och khanatet i Kazan 1552.¹⁵

”Var går gränserna till den ryska metropolen, var börjar de ryska kolonierna, och hur urskilja dem?” För gränslinjerna ändrades så många gånger ...

Rysslands gränser utvidgades i sådan takt, både under tsarismens uppgång och under tsarepoken, att distinktionen mellan ”extern” och ”intern” blev flytande och obestämd.

¹⁴ Republiken Novgorod var en medeltida rysk stat baserad i staden Novgorod. När Ivan III i Moskva erövrade den 1478 innebar det ett avgörande steg mot bildandet av en centralistisk rysk stat.

¹⁵ Khanatet i Kazan var en tatar-stat som bildats efter upplösningen av Gyllene Horden. När Ivan den förskräcklige erövrade det 1552 innebar det början till rysk expansion på muslimskt territorium och att stora icke ryska befolkningsgrupper införlivades med imperiet.

Militärt-koloniala erövringar

Rysslands historiska utveckling präglades under processen av militärt-koloniala erövringar av landsbygden och den ryska bondebefolkningen, genom bondekrig, egentligen antikoloniala, som orsakats av denna process, av intern och extern kolonisering, av koloniala erövringar, plundring och förtryck av andra folk. Som Alexander Etkind med rätta påpekar var det ryska imperiet ”såväl genom sina avlägsna gränser som sitt mörka djup ett ofantligt kolonialvälde”.¹⁶ Tvärtemot den ryska mytbildningen ledde erövringen av ett så stort område som Sibirien inte till att ”det moskovitiska territoriet utvidgades ända till den kinesiska gränsen”. Expansionen gjorde Sibirien till en typisk koloni. Ändå är det vanligt att betrakta Sibirien som en oskiljaktig del av Ryssland, precis som senare Polen, Litauen, Finland, Ukraina, Kaukasus, Buchara och Tuva – bland andra.

En del ryska historiker har bidragit teoretiskt till skapandet av denna förhärskande och tidlösa ”ryska vision” som vi kan se idag genom att tala om ”Rysslands självkolonisering”. De landområden som Ryssland gradvis erövrade skulle då inte ha blivit dess kolonier eftersom de ”koloniserat sig själva”, utan gränser (och skulle förbli så på ett uppenbart eller dolt sätt, ur dess dominerande ideologis synvinkel). Efter att på 1600-talet ha erövrat Ukraina öster om Dnjepr kunde Rysslands medverkan i uppdelningen av det polsk-litauiska samväldet¹⁷ under de sista decennierna av 1700-talet också lägga beslag på större delen av Ukraina – dvs sammanlagt 80 procent av ukrainskt territorium. Denna viktiga strategiska erövring gav Ryssland möjlighet att tränga djupt in i Europa och därmed bestämma den euro-asiatiska omfattningen och karaktären av sitt imperium. ”Vi har inte funnit något annat sätt att trygga våra gränser [...] än genom att utvidga dem”, skrev Katarina den åttonde till Voltaire den 12 september 1772 för att rättfärdiga en ny annektering. Putin skulle inte uttrycka sig annorlunda idag.

Även om den ryska adeln var en härskande klass blev områdena aldrig helt och hållet adelns privategendom, vilket skulle ha stridit mot imperiestatens grundläggande intressen. I uppbygget av den skulle ingen samhällsklass få en lika viktig roll som statsapparaten och byråkratin. Denna uppbyggnad bestod inte bara i skapandet av en kolossal armé, till priset av tjugofemårig militärtjänstgöring för bönderna, och en enorm militär och civil infrastruktur finansierad av tvångsarbete av hundratusentals andra bönder, som var beroende av såväl staten som jordägarna, men även hela brigader av hantverksmästare utskickade på vad som i grunden var tvångsarbete i olika delar av landet. Dessutom, som Milov uttrycker det, ”var statsmaskineriet tvunget att påskynda processen med samhällsdelning och då främst uppdelningen mellan industri och jordbruk” gentemot de rådande utsagningsformerna som hindrade denna process.

Industriell livegenskap

”Statens medverkan i uppbygget av industrin i landet innebar följaktligen ett gigantiskt språng framåt i produktivkrafternas utveckling, även om användningen av ’västlig teknologi’ i 1600- och 1700-talets gammalmodiga samhälle också fick groteska sociala konsekvenser: en stor mängd arbetare uppstod för alltid knutna till fabriker och arbetsplatser (de ’evigt underkuvade’), vilket bidrog till att samhället gled över i slaveri.” Det enorma ryska militär-industriella komplexet, med centrum i metallindustrin i Ural, byggde inte på utveckling av kapitalistiska förhållanden, utan skedde inom ramen för de feodala relationerna.

¹⁶ Se Ilja Matvejev, ”[The 'two logics' of imperialism](#)”, på Europe Solitaire Sans Frontiers, oktober 2024. Även på Green Left.

¹⁷ Det polsk-litauiska samväldet (Rzeczpolita, 1569-1795) var en bi-konfederal stat bestående av kungariket Polen och storhertigdömet Litauen. Det delades upp under tre perioder (1772, 1793, 1795) av Ryssland, Preussen och Österrike och uttraderades från kartan fram till 1918.

Visserligen blomstrade handelskapitalet, men inom ramen för de för-kapitalistiska produktionsförhållanden som det tenderade att förstärka, vilket satte käppar i hjulet för just en kapitalistisk utveckling – ”handelskapitalet utvecklades, inte på djupet, inte genom att förändra produktionen, utan på ytan genom att öka sitt verksamhetsområde” och förflytta sig ”från centrum till periferin genom att följa de bönder som spred ut sig i jakt på nya marker och skattebefrielser”. För-kapitalistiska produktionsformer, baserade på utom-ekonomiskt tvång, dominerade den kapitalistiska produktionen i Ryssland ända fram till revolutionen 1917 och då inte enbart inom jordbruket utan även inom industrin, långt efter avskaffandet av livegenskapen 1861.

När den ryska socialdemokratin formerade sig till ett parti var fortfarande livegenskapen i ungefär 30 procent förhärskande för industriarbetarna, och inte av lönearbete, något som socialdemokratin, inklusive *Iskra*¹⁸ inte insåg och där man i stället förknippade industrin (dvs produktivkrafterna och inte produktionsförhållandena) med kapitalism. ”Till och med i början av 1900-talet var drygt hälften av industriföretagen inom den viktigaste delen av industrin (stålindustrin) inte kapitalistiska i strikt mening”, skriver Michail Voejkov. De förkapitalistiska metoderna för att utvinna merprodukt ur de direkta producenterna ”gjorde det inte möjligt för det nationella kapitalet att uppnå den nödvändiga ackumulationen”, vilket var anledningen till att ”det utländska kapitalet var så betydelsefullt”. När kapitalet lyckades få greppet över den ryska ekonomin handlade det nästan alltid om storkapitalet, som snabbt bidrog till att stärka en utveckling mot monopolisering.

En mångfald av revolutioner

”Kapitalistisk imperialism av modernt snitt” var på väg att uppstå i Ryssland men den var ”omspunnet” – skrev Lenin strax före revolutionen 1917 – ”av ett synnerligen tätt nät av förkapitalistiska förhållanden”, så snävt att det är ”den militära och feodala imperialismen som dominerar i Ryssland”. Grunden till denna imperialism var ”militärmaktens monopol, det enorma territoriet eller de olika sätten att undanröja främmande inslag, Kina, osv”, dvs de icke ryska folken i själva Ryssland och folken i grannländerna. Samtidigt, konstaterade Lenin åter, ”kompletteras, delvis ersätts det moderna nyaste finanskapitalets monopol av det monopol, som sammanhänger med militärmakten”. Nästan ingen uttolkare av Lenins texter om imperialismen nämner detta teoretiska inslag, trots att det är avgörande för förståelse av den ryska samhällsformationen.

Sammanbrottet för denna hopflätning av rysk ”militär och feodal” imperialism med kapitalistisk imperialism var inte resultatet av en enda revolution, utan av flera revolutioner som flöt samman och skilde sig åt, skapade allianser och resulterade i våldsamma konflikter.¹⁹ Ryska revolutionen var en i raden. I imperiets centrum var den ett arbetar- och bondeuppror, i den koloniala periferin baserade den sig på ryska minoriteter eller russifierade sådana i städerna och i bosättarkolonierna. Den hade därför en kolonial prägel, precis som den ryska sovjetmakt som den upprättade. Det är vad bolsjeviken Georgij Safarov visat i ett verk som tidigare betecknats som klassiskt om ”den koloniala revolutionen” i Turkestan.²⁰

Att tillhöra industriproletariatet i en tsaristisk koloni var *nationellt privilegium för ryssar*. Därför fick proletariatets diktatur från allra första början också en *typiskt kolonialistisk* prägel.

¹⁸ *Iskra* (Gnistan) var en politisk tidning grundad av Lenin 1900 och den organisatoriska basen för det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet. Den hade en central roll i uppbygget av den marxistiska rörelsen i Ryssland.

¹⁹ Om det komplexa förhållandet mellan revolutionerna 1917, se Marko Bojcun, ”[How the Ukrainian Working Class Was Born](#)”, Europe Solidaire Sans Frontières, mars 2022.

²⁰ Turkestan var det ryska imperiets namn på Centralasien. Georgij Safarovs bok från 1921 *Kolonial'naja revoliutsija: Opyt Turkestana* (Kolonial revolution: Exemplet Turkestan) var en kritisk analys av bolsjevikernas politik i Centralasien.

Samtidigt ledde också den ryska revolutionen till nationella revolutioner bland de förtryckta folken. Den mest omfattande till ytan, den mest våldsamma, den mest dynamiska och den mest oförutsägbara bland dem var revolutionen i Ukraina.²¹ Dess utbrott, och än mer dess kraft, var oväntat. Sedan 1775, då den ryska armén utplånade *Zaporozjzja Sitj*²², de fria kosackernas fäste, var det första gången som Ukrainas folk krävde självständighet. Det föreföll inte kallat att kämpa för någon sådan, än mindre att erövra den, för det handlade om ett folk av bönder, utan vare sig jordägare eller inhemska kapitalister, med ett obetydligt skikt av småborgare, intellektuella och arbetare, där man talade ett språk som varit förföljt genom historien. Och samtidigt var städerna ryska eller russifierade, precis som två tredjedelar av städernas arbetarklass. Ändå skulle *Centrala Radan*²³ i Kyiv, i huvudsak bestående av representanter för ukrainska vänsterpartier och delegater från soldat- och bonderörelsen i Ukraina, på några månader *de facto* etablera sig som statsmakt. Den utropade inte ett självständigt Ukraina förrän bolsjevikerna tagit makten i Ryssland och man hamnat i krig med dem.

[... OBS här är ett längre avsnitt utelämnat. Härifrån behandlas Stalinepoken ...]

Förändringarna av den ryska imperialismen

Bolsjevikpartiets centrala ledning, under Stalin, motsatte sig till strävandena efter oberoende och nationell och kulturell självständighet bland de icke ryska republikerna. Helt oväntat för Moskva omvandlades ukrainiseringen till en förlängning av den nationella revolutionen i Ukraina som den återupplivade och vitaliserade på ett anmärkningsvärt sätt. Den varade nästan tio år, till 1932. Utplåningen i form av svält (*Holodomor*)²⁴ och krossandet av ukrainiseringen genom terror präglade samtidigt den stalinistiska byråkratin, som bröt med den thermidorianska²⁵ byråkratin som regerat dithills (och som snart skulle utplånas) och ett tecken på att den ryska imperialismen pånyttfötts – nu som militärt-byråkratisk.

Den senare förstärktes genom införlivandet av ukrainskt (och belarusiskt) territorium sedan Hitler och Stalin delat upp Polen och annekterat de baltiska staterna, som genomfördes 1939 och stadfästes 1944, under det segerrika kriget mot den tyska imperialismen. Den gigantiska utplundringen av industripotentialen i den av Sovjet ockuperade zonen i Tyskland plus herraväldet över Östeuropa, vars politiska underkastelse upprätthölls av permanent hot om militär intervention, befäste den ryska imperialismens byråkratiska återkomst. Redan 1946 var Jean van Heijenoort²⁶ den förste marxisten som med stor teoretisk skärpa skildrade denna återkomst.

Sovjetunionens plötsliga, och helt oväntade, sammanbrott 1991 avslöjade karaktären på den stat som skapats på basis av den stora terrorn under Stalin. Det Ukraina inte lyckats förverkliga i samband med det ryska imperiets sammanbrott lyckades man med nu i samband med Sovjetunionens sammanbrott: man avskilde sig, som tretton andra av de största icke

²¹ Om revolutionen i Ukraina, se [The progressive legacy of the Ukrainian People's Republic \(1917-1921\)](#), Europe Solidaire Sans Frontiers, januari 2024.

²² Zaporizka Sitj (ukrainska) [Zaporogiska Sitj] var det politiska och militära centret för kosackerna i Zaporizjzja-området, beläget på öar i floden Dnjepr. Det förstördes av Katarina den Storas trupper 1775 och innebar slutet för kosackernas autonomi och en symbol för krossandet av ukrainskt självstyre.

²³ Centrala Rada (Tsentralna Rada) var det revolutionära ukrainska parlament som bildades i mars 1917. Till att börja med strävade man efter autonomi inom ett demokratiskt Ryssland. Efter bolsjevikernas maktövertagande utropade man ett självständigt Ukraina i januari 1918.

²⁴ Holodomor var en medveten politik i sovjetiska Ukraina då miljoner ukrainare dog. Den berodde på Stalins tvångskollektivisering och tvångsrekvirering av spannmål. Ukraina och många andra länder erkänner det som folkmord på Ukrainas folk.

²⁵ Begreppet ”Thermidoriansk” syftar på tiden av konservativ reaktion efter den radikala fasen i Franska revolutionen. Det syftar också på den byråkratiska urartningen i Sovjetunionen under Stalin.

²⁶ Jean van Heijenoort (1912-1986) var en fransk-amerikansk matematiker och marxist. Mellan 1932 och 1939 var han Leo Trotskijs sekreterare och blev senare en framstående logiker och historiker om matematisk logik.

ryska nationerna. Genom att utropa nationell självständighet riktade man ett avgörande slag mot den ryska militärt-byråkratiska imperialismen.

Kapitalismen i Ryssland, som återuppbyggdes på Sovjetunionens ruiner, förblir fortfarande beroende av samma utom-ekonomiska monopol som det gamla imperiet byggde på och precis som dessa, har detta beroende fått det att urarta. Ryska staten skyddar kapitalistisk privat-egendom men på samma gång begränsar man den eftersom den är underställd dess dominans, precis som fusionen mellan statsapparaten och storkapitalet minskar och förvanskar konkurrensen dem emellan. Det är således under tyngden av detta monopol, som statens oligarkiska kapitalism och den militärt-oligarkiska imperialismen kommer till uttryck i dagens Ryssland.²⁷

Behovet av erövringar

Detta monopol har emellertid undergått en avsevärd försämring, om än ytterst ojämn. Ryssland har behållit sitt ”monopol på militär makt” i bemärkelsen att man efter Sovjetunionens sammanbrott förblir världens största kärnvapenmakten, med en enorm armé. Däremot har dess monopol över ”det enorma territoriet” och de andra folken försvagats oerhört. Som Zbigniew Brzeziński²⁸ konstaterade efter Sovjetunionens fall har Ryssland på ett iögonfallande sätt retirerat ”till de gränser som rådde i ett nu avlägset förflutet”.

I Kaukasus har man stannat vid de gränser som rådde i början av 1800-talet, i Centralasien vid dem som rådde i mitten av samma sekel och – än mer smärtsamt – i väster till de dimensioner som rådde 1584 i slutet av Ivan den förskräckliges valde. Värst av allt är att ”utan Ukraina är Ryssland inte längre något euro-asiatiskt imperium. Och även om man försökte att återta den statusen skulle tyngdpunkten ha förflyttats och detta i huvudsak asiatiska imperium vore dömt till svaghet”. Brzezinski hade rätt när han skrev att ”för Moskva, däremot, vore återtagandet av kontrollen över Ukraina – ett land med fyrtio miljoner invånare, stora naturtillgångar och tillgång till Svarta havet – att försäkra sig om förutsättningarna för att åter bli en betydande stormakt som sträcker sig över Europa och Asien”.

Det är orsaken till att rysk imperialism satt sig före att återerövra Ukraina och där står hela dess framtid och öde på spel.

Lästips

Ukraina:

Marco Bojczun, *The Workers' movement and the National Question in Ukraine 1897-1918*.

I skrivande stund finns boken som PDF på nätet:

<https://dokumen.pub/the-workers-movement-and-the-national-question-in-ukraine-1897-1918-9789004466302-9004466304.html>

Ivan Maistrenko, *Borotbism: A Chapter in the History of the Ukrainian Revolution* (2017)

Stephen Velychenko, *Painting Imperialism Red: The Ukrainian Marxist Critique of Russian Communist Rule in Ukraine, 1918-1925* (University of Toronto Press, 2015).

²⁷ Om dagens form av rysk imperialism, se Ilja Budrajtskis, [III/The war in Ukraine and Russian capital: From military-economic to full military imperialism](#), *Europé Solidaire ...*, maj 2024. Även Links (links.org.au), juni 2024.

²⁸ Zbigniew Brzeziński (1928-2017) var en polsk-amerikansk statsvetare. Nationell säkerhetsrådgivare under president Jimmy Carter (1977-1981). Hans bok *The Grand Chessboard* från 1997 analyserade post-sovjetisk geopolitik och Ukrainas strategiska betydelse.

På marxistarkivet finns bl a följande artiklar:

Zbigniew Marcin Kowalewski:

[För ett självständigt Sovjet-Ukraina](#)

[Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#)

Hanna Perechoda:

[När bolsjevikerna bildade en sovjetrepublik i Donbass](#)

[Bolsjevikerna och frågan om östra Ukraina \(1917-1918\)](#)

[Debatt om Lenins skrifter i den nationella frågan](#)

Louis Proyect: [Ukraina bakom dimridåerna](#)

Vladyslav Starodubtsev: [Återupptäck historien om Ukrainska folkrepubliken](#)

Stephen Velychenko: [Rödmålad imperialism och nationalism](#) (bokutdrag)

En ukrainsk marxist som ägnat mycket uppmärksamhet åt de s k ”historielösa” folken (dit räknades han ukrainarna) är Roman Rosdolsky. Hans viktigaste arbete när det gäller detta är *Friedrich Engels und das Problem der ”geschichtslosen” Völke*, [Friedrich Engels och problemet med ”historielösa” folk].

Om detta arbete, se artikeln [Roman Rosdolsky liv och verk](#) av Jan Bohlin och [Om Roman Rosdolsky](#) av Ernest Mandel.

Boken finns i engelsk översättning *Engels and the ‘Nonhistoric’ Peoples: The National Question in the Revolution of 1848* (1987).²⁹

Tyvärr finns den inte på svenska, men på marxistarkivet finns en bilaga i svensk översättning: [Stalin och folkens sammansmältning under socialismen](#).

²⁹ För en recension se: [Roman Rosdolsky: Engels and the ‘Non-historic’ Peoples](#)